

Sørum-Speilet

I dette nummeret:

Olaf Børke:
Ættegarden Refsum

Olaf Børke:
P. Chr. Asbjørnsen

Svein Sandnes: Spor i Sørum-landskapet

Kristian Lieungh:
Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigs-tida
Del 51:
Blindtarmen

Sørum i 1743 (11): Saugbruge, fosser og søer

J. Gjærum:
Akershus fylkes veghistorie; Blaker og Sørum, del 5

<http://sorum.historielag.no>

Kjære medlem,

Det er nesten ikke så vi helt kan tro det, men det kan nå synes som om kulturadministrasjonen i Sørum i løpet av året vil kunne få fram et utkast til en kulturminneplan for Sørum! Blaker og Sørum historielag har arbeidet for at en slik plan burde utarbeides de siste tjue åra, og det er med spent forventning vi ser fram til å ta stilling til resultatet.

Med *kulturminner* menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø. Med *kulturmiljøer* menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Vi skal ta vare på representative kulturminner fordi de utgjør vår kollektive hukommelse og gir oss kunnskap om tidligere generasjoners samfunn og levekår. Sporene som menneskene har satt etter seg er et viktig grunnlag for vår forståelse og tolkning av fortida.

Kulturminner som kan dateres til før reformasjonen i 1537 er etter kulturminneloven automatisk fredet, og skal være registrert i Riksantikvarens kulturminnebase Askeladden. Kulturminner fra tida etter reformasjonen er registrert i SEFRAK-registeret. I Sørum ble denne registreringen, som omfatter 582 kulturminner fra før 1900, utført i årene 1985 til 89.

Formålet med kulturminneplanen er ikke å ta vare på *alt* som er gammelt. Målet er å bevare et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer som kan belyse menneskenes historie i Sørum helt fra steinalderen og opp til våre dager. De kulturminnene som gjennom planen foreslås tatt vare på bør gjenspeile både bredde, mangfold og særpreg i kommunens historie. De skal fortelle om geografiske variasjoner, og om hvordan naturressurser og økonomiske, kulturelle og næringsmessige strukturer har påvirket utformingen av bygninger og anlegg.

Det er konservator Petter Tønder Jakobsen fra Akershus fylkesmuseum som har vært engasjert til å utarbeide utkastet til en kulturminneplan. Historielaget har vært representert i ei referansegruppe ved sin leder. Når dokumentet legges ut på høring, inviterer vi alle våre medlemmer til å komme med innspill til planen, som trolig legges fram til behandling i kommunestyret i løpet av høsten.

Artikler nr. 3 – 2007
– 13. årgang

Ættegarden Refsum

Helge Refsum var formann i Romerike historielag fra 1930 til 1939. Da han fyllte 50 år 15. februar 1947, utgav venner og kjente skriftet "Romerike – studier og samlinger". Den første artikkelen i boka var skrevet av Olaf Børke, også han med røtter i Sørum. Børke etterfulgte Refsum som formann i Romerike historielag fra 1939 til 1948. For å markere at vi snart skal gå løs på fjerde bind av Sørum bygdebok, hvor Refsum hører hjemme, trykker vi denne artikkelen i SørumSpeilet.

Bygdefolket har frå langt tilbake i tida hatt en viss vyrdnad for storgarden og folket der. De ble lett imponert over de store forhold, over tallet på hester og fe og over de uvante, endelaus eng- og åkerviddene. De var vant med relativt små forhold, gardar på om lag en tiendepart eller så i størrelse av hva en skikkelig storgard kunne være. Det var derfor ikke til å undres over at den jamne romeriksbonde så med særskilt vyrdnad opp til en storbonde når han i blant ferdedes ute blant alminnelige bønder. Dette var stort sett det syn bygdefolket hadde på storgarden for et par menneskealdre sia, - den gang Refsum var en av de største gardene på Romerike.

I ætteboka "Ætten Refsum fra Romerike", som bl. andre også statsadvokat Helge Refsum er medutgiver av, er det gitt en rekke opplysninger også om slektas ættegard Refsum. Dette er det her for det alt vesentligste bygd på og referert til.

Noen trekk frå gammal tid

I det frå gammal tid kjente *Sudrheim Sogn* eller *Skaun Sogn* som bygda i den aller eldste tida også var kalt (nå Sørum herred på Romerike), ligger den vel kjente storgarden Refsum som de nålevende av navnet Refsum bærer sitt navn etter.

Grenda der garden ligger, kalles ennå i daglig tale *Vester-Skaun*, d.e. den delen av det gamle *Skaun* som lå i det nordvestre hjørne av bygda og vest for Rømua som antas å ha vært grenselv. Mot vest grenset *Vester-Skaun* til *Gauteid* (nå Frogner

annekst) som seinere ble annekssokn til *Sudrheim Sogn*.

Navnet Refsum tør prof. Rygh ikke gi noen bestemt tyding av. Det fins den mulighet at navnet kan være sammensatt av navnet Rif og heimr, eller det kan komme av Rikisheimr (i betydning av mektig, stor gard)? Navnet, som for øvrig ikke kan sees å forekomme ellers i landet, finner en flere steder i den eldre trykte litteraturen i mange variasjoner gjennom tidene som: Rifsæimi (1335), Rifseimi, Rifseim, Ruffzenn, Reffsenn, Reffzenn og fra 1723 Refsum, som ennå i dag er den offisielle skrivemåten av navnet. På bygdemålet uttales det oftest *Reffsomm*.

I Dipl. Norv. V 99 nevnes en Orm bonde på Refsum som i åra 1335-1336 kjøpte ½ marka bol i Rud i Ullensaker sokn. I 1390-åra budde det på Refsum en bonde som hette Tor. Han handlet gods med kjørkene, står det. En veit ikke om han var sjøleiene eller leilendingsbonde. Ved de tider var Refsum kjørke i bruk (R.B. 440-42). Seinere – da biskop Jens Nilsson i slutten av 1590-åra gjorde sine kjente visitasreiser gjennom romeriksbygdene, skriver han om Refsum kjørke bl.a. "Resen kirkje ligger aldeles øde." Hvor denne kjerka sto veit en ikke heilt bestemt, men mye taler for at et jorde der på garden, som ennå kalles "kjørkejordet", kan gi en liten rettleiing om stedet der den sto.

Bispestolen i Oslo synes først å ha eidd en større part i Refsum for ved reformasjonstida å bli heilt ut eier av garden. Etter reformasjonen ble som kjent kjørkegodset inndratt til fordel for kronen, og da ble i første rekke det store Refsumgodset konfiskert. I lang tid frametter var garden nå krongods og tjente i 1666 som fogdgard.

Refsum på private hender

I 1720-åra kom garden med blant det krongodset som skulle selges. Ved auksjon på Christiania Raadstue i januar og februar 1727 fikk oberstleutnant Ivar Kaas tilslaget for 1062 rdl. Av dette beløpet skulle bare 85 rdl. betales kontant, resten skulle utlignes med den lønn han hadde til gode av kronen.

Det kongelige skjøte er datert Fredriksberg slott den 26. april 1727 og tinglyst på Hønsen tingstue i Sørum den 14. november s.å. Den gang var matrikkelskylda på Refsum 3 skippund tunge. Garden gikk nå ei tid jamt i handel. Kaas solte den straks etter til vicelagmann, assessor og fogd Rasmus Hannevig som imidlertid døde ganske snart. Ved dødsboauksjonen etter ham ble garden overdratt til etterfølgeren fogd Jonas Dedekam. Fogden fant imidlertid garden lite passende som bopel for en fogd, da den lå lite sentralt i fogderiet, og han solte den alt i 1730 til generalmajor Vauvert. Prisen var nå på om lag 3 år steget til 1900 rdl, med andre ord nær fordoblet i løpet av denne korte tida.

Gardene Tangerud og Sagen, som hittil hadde hørt til Refsum, ble omkring denne tida solgt fra, unntatt nordre Sagen med brukene som ble ved å tilhøre Refsumgodset.

Gardbrukere til Refsum

Fra 1741 skjedde et omslag i gardens historie. Fra å ha vært krongods og embetsmannsgard, som vel dårlig ble skjøttet som gardsbruk, ble garden den 5. april det året solt til gardbrukersønn Tosten Engebretsen fra Walstad i Nes. Med sin hustru Guri Hansdatter Nordby, som var enke, hadde han fått i medgift denne garden, men solte Nordby og kjøpte i stedet garden Refsum til odel og eie. Han tok heretter navnet Refsum for seg og si etterslekt. I henvend 175 år finner vi nå Refsumætta som eiere av storgarden Refsum, som ble ættegard for slekta. Medreknet brukene ved Sagene med tilhørende jord var den dyrkbare innmark den gang om lag 1500 mål (ifl. ”Refsum-Ætten”) sikkert nok den største garden i Sørum og i vid omkrets ellers på Romerike. I 1850-åra fødte garden om lag 14-15 hester og henvend 45 mjølkekuer, foruten besetningene ved de tilhørende brukene. Som gardene ellers i Sørum hørte det ikke særlig mye skau til garden, derimot åtte eierne av Refsum skaurike gardar andre steder, blant annet i Nes og Ullensaker. I Sørum hadde de også skau i andre gardar ei tid (Størsrud og

Lunder). Til Refsum hørte på den tid 7 husmannsplasser: Skjelle, Grinna, østre og vestre Omdal, Høybråtan, Moen og Floen.

Etter Engebret Hansen Refsums død i 1851 ble garden overtatt av hans eldste sønn Hans. Hittil hadde garden vært en udelt enhet. I 1856 solte han fra en mindre del, som ble det nåværende nordre Refsum. Den ble kjøpt av hans yngre bror Tosten. I begynnelsen av 1860-åra anla Hans på underbruket nordre Sagen, som fremdeles hørte Refsum til, et større sag- og møllebruk. I 1870-åra var det en nedgangstid i jorbruket, og Hans Refsum solte i 1877 den gamle ættegard søndre Refsum til heilt fremmede og kjøpte i stedet den mindre eiendommen Løri i Sørum. Året etter solte han også nordre Sagen med brukene. I 1897 solte han Løri til sønnen Rikvald, som i 1899 kjøpte også nordre Refsum av farbroren Tosten. Rikvald brukte nå begge disse gardene til i 1901. Da solte han Løri, og i 1916 solte han også nordre Refsum til heilt fremmede. Dermed var den gamle ættegarden glidd ut av slekta.

Disse av Refsumætta har vært eiere og brukere av garden Refsum:

Tosten Engebretsen Refsum 1741-1765

Engebret Tostensen 1765-1773

Engebrets enke Karen 1773-1781

Dattera Guri gift med Hans Jensen fra Krogstad i Enebakk som fikk garden 1781-1810

Engebret Hansen Refsum 1810-1851

Hans Engebretsen Refsum 1851-1856

Fra nå av delt i søre og nordre Refsum.

Hans Engebretsen hadde søre Refsum 1851-1877

Broren Tosten Engebretsen, nordre Refsum 1856-1899

Rikvald Hansen, nordre Refsum 1899-1916.

P. Chr. Asbjørnsen på Refsum

Til garden og ætta Refsum knytter seg ymse hendinger fra gammel tid, som det kan være av interesse å gjengi ved dette høve. Anne Marie Refsum (1830-1918) kunne fortelle bl.a. at P. Chr. Asbjørnsen, som i sine unge år fartet om på Romerike på jakt etter eventyr, en dag hadde vært innom også på

Refsum. Der ble han mottatt på god gjestfri vis, som skikk og bruk var den gang på en storgard; men av de lekre sakene han der fikk, var nok den velmakende akevitten det beste. Av dette tok han ganske godt for seg, er det sagt, og han smakte på de ymse akevittslagene fra gardens eget brenneri. Den dagen var han noe forkjølet, og som helsebot mot denne forkjølelsen fikk han med seg, da han gikk, en buttel ”perkom-brennevin”, (”perikumakevitt”). Den morsomme, lille hendelsen passer ellers godt hva Asbjørnsen sjøl har fortalt fra turene sine (”Edda” 1941 s. 80).

”Så sa itte Refsum-lova”

I ”Refsum-Ætten” er gjengitt hva historikeren O.A. Øverland har notert om den første av Refsumætta som åtte storgarden Refsum: ”Tosten Engebretson var en av de rikeste og gjeveste kaksene i Romeriksbygdene; han var dog ikke bare rik og vel omtykt, men og en kløktig og vel lært mann, som hadde stor aktelse med seg der han fór og kom. På den tid hadde fogdene og skriverne ikke stor tillit hos folk. Man kom da ofte til Refsum for å få råd i sine saker, men stundom bar det til øvrigheten likevel. Da kunne det hende at den som tapte, gjorde til motmæle: ”Så sa itte Refsumloven”. Til dette svarte skriveren, som for øvrig var en lating: ”Ak, hvorfor lot du ikke den magnat på Refsum decidere denne affære”. Tosten Refsum var en mektig kakse, han kaverte endog for sjøveste futen, og da det ofte kunne være lliten greie på futrekneskapene på de tider, var det en alvorlig ting å kautionere for futen overfor de høgere myndigheter og endog bli tatt god som kausjonist.

Hans Jensen Refsum

Hans Jensen Refsum var sønn av Jens Krogstad i Enebakk og ble gift med Guri Engebretsdatter Refsum. Garden ble således i slektas eie. Om Hans Jensen Refsum fortelles det at han var meget sterk. Han var høgrest og meget førbygd. Det fortaltes at det kunne merkes i kjærka når han satte seg i Refsumstolen. Han var søkkrik, men så kom

han i lag med en luring av en storhandler fra byen og denne løste ham ut da daleren stod meget lågt i kurs og Hans ble snytt for atskillige penger. Hans var kjent for å være snill og godlynt og var også kjent for å stelle pent med husmenn og andre arbeidskarer på garden.

Ulv på Refsum

Så seint som i 1700 tallet og langt ut gjennom 1800 var det ennå mye gråbein og bjørn og andre rovdyr ute i bygdene på Romerike, og de kunne ofte være temmelig nærgående. Fra Refsum fortelles det bl.a. at mens en sau en dag gikk like utafor hagegjerdet, ble den overfalt av en ulv. Engebret, som da var i guttealderen, hoppet over gjerdet og slo til ulven med hatten. Da ble den redd og løp sin veg, og sauene var reddet. Men for denne dumdristigheten fikk han stryk av far sin. En annen gang hadde Engebret vært i skauen for å hente heim sauene, men et lam var borte. Han fant det seinere ute i ei myr med to gråbeiner som stod omkring det. Han fikk jaget gråtassene vekk og tok lammet på armen for det hadde skadd den ene foten. Han skulle over en skigard og la fra seg lammet et øyeblikk, men straks var bestene der, tok lammet og drog til skogs med det. Engebret tok da til beins heimover det beste han orket.

Olaf Børke

Hentet fra ”Romerike Studier og samlinger 1” Tilegnet Helge Refsum på 50-årsdagen 15. februar 1947. Forlagt av Cammermeyers Boghandel Gustav E. Raabe.

Skansespillet i 2007

For tredje gang blir Håkon Qvillers ”Skansespillet” framført på Blaker Skanse 27., 28. 29. og 30. juni 2007, alle kvelder klokka 22.00. Hver kveld blir det historisk marked utenfor vollene hvor også historielaget vil ha stand. Vi oppfordrer alle historielagets medlemmer til å skaffe seg billetter til forestillingene. Ta gjerne med venner og kjente på en flott opplevelse!

P. Chr. Asbjørnsen – litt fra huslærertida hans

I artikkelen foran viser Olaf Børke til en artikkel han skrev i tidsskriftet Edda i 1941 om huslærertida til Peter Christian Asbjørnsen på Romerike. Vi trykker også opp denne artikkelen i dette nummeret av Sørum-Speilet, også som en oppfølger til Fredrik Lindstrøms artikkel i forrige nummer av SørumSpeilet.

Enkelte tidsrom av Asbjørnsens romeriksopphold har som kjent vært preget av atskillig uklarhet. Først i seinere tid er det lyktes å stedfeste oppholdet hans i en av de første og mest omstridte periodene – året 1834. Ved de brevfunn Norsk Folkeminnesamling har gjort blant Asbjørnsens etterlatte papirer, har en nå full visshet for at han i 1834 holdt til på gården Børke i Sørum mesteparten av det året. Det kan heller ikke være noen som helst tvil om at han må ha vært huslærer der på gården under dette oppholdet. I en søknad han sendte Universitetet i Christiania noen år seinere, blir dette fullt ut bekreftet. Han sier der at han i 1834 hadde hatt en huslærerpost på Romerike. Men navnet på gården, der han hadde vært lærer, nevner han ikke; derfor har dette vært en gåte inntil nylig. Brevene som er funnet, viser at Asbjørnsen bare kan ha oppholdt seg på Børke i 1834 – utenom et kortere opphold i byen den siste delen av året. De 7 brev som er funnet, bærer alle denne adressen: ”Student Peter Chr. Asbjørnsen, Adresse Gaarden Børke i Sørum”. Fem av brevene er fra Jørgen Moe, to fra stud. teol. Andreas Wulfsberg Grøtting. Dateringen av brevene viser at Asbjørnsen må ha bodd på Børke hele tida, fra først i januar til slutten av juli – mest sannsynlig til omkring 15.-10. august 1834. Fra 25. august til ut oktober måned same høst fins hans navn til stadighet i Universitetsbibliotekets besøksprotokoll. Han har da svært ofte søkt bibliotekets lesesal. Det er ikke rimelig at han i den stutte tida som da var att av året, tok noen huslærerpost helt oppe på Romerike. Det må etter dette være helt på det rene at det var

som huslærer han var på Børke under det lange oppholdet der i 1834. I Søknaden sin nevner han intet om at han hadde vært huslærer også året forut (1833), noe han ganske sikkert også ville ha framhevd i søknaden, om så hadde vært. Oppholdet hans på Grinder i Nes den sommeren må en derfor nærmest tru var bare et ferieopphold i tida mellom den skriftlige og muntlige eksamen artium.

Den betydningsfulle oppklaring Norsk Folkeminnesamling har kunnet foreta i dette tidligere dunkle avsnittet av Asbjørnsens huslærertid på Romerike, gir meg høve til å gjøre rede for ymse ting i samband med huslærervirket hans i 1834.

Elevene: Kari Børkes barn Anne og Nils
Elevene som Asbjørnsen hadde på Børke, må ha vært de to yngste barna til Kari Børke – Anne 13 år og Nils nær 18 år. Kari sjøl var 59 år og enke etter Ola Børke. Hun åtte vestigar’n Børke (G.nr. 80, br.nr. 1), som var på om lag 300 mål innmark, med bra skau til. Denne gården drev hun i lag med de eldste sønnene og døtrene sine, som på den tid ennå var ugifte og var heime på gården (Olaf Børke: ”Børke-Ættens Saga”, side 73-81).

Kari Børke var tremenning av lensmann Torgeir Fjeldstad i Gjerdrum, der Asbjørnsen to år seinere ble huslærer for de 3 sønnene etter Torgeir (Odd Fjeldstad: ”Fjeldstadslekten”, side 54-55). Kari Børkes og Torgeir Fjeldstads felles oldefar var Jakob Haraldsen Børche, fødd 1664. Han stammet fra en gammel lensmannsslekt på Asak i Skedsmo, der den eldste kjente av hans forfedre, Harald Asach var lensmann i 1520 (”Norges lensmenn” v/ A. Olafsen).

Alt sommeren 1833 da Asbjørnsen som nevnt var på Grinder i Nes, må han være blitt kjent med Caroline Marianne – en yngre datter av storbonden Ole Grinder. Det var først flere år seinere, da faren var blitt ”proprietær” til Fjeldstad, at de to unge gjorde kjent at de var blitt forlovet, noe den mektige proprietæren som kjent ikke ga sitt samtykke til. Mariannes eldre søster Marthe var tidligere gift med lensmannen på

Fjeldstad, som jo igjen var i slekt til Børke. Dette slektssambandet har Asbjørnsen ganske sikkert kjent til. Forbindelsen med Marianne har vel også vært sterkt medvirkende til at Asbjørnsen mesteparten av sin romerikstid holdt seg til gårdtriumviratet Grinder – Fjeldstad – Børke. Det danner et interessant avsnitt av oppholdet hans her i hjertet av det gamle Raumarike.

Børke som gammel slektsgård

Forbindelsen med vennene sine i Sørum har Asbjørnsen sikkert holdt vedlike, iallfall den første tida. På Børke var det den gang mye ungdom på Asbjørnsens alder. Her har han etter alt å dømme vært med på julemoro og i julelag omkring på gårdene. Hans venn Grøtting spør ham således i et brev datert 15. jan. 1839: ”Har det sin Rigtighed at du har været paa Børke i Julen?” Vi kjenner ikke svaret, men spørsmålet har en så bestemt form at ”Rigtigheden” av dette ikke er til å ta feil av: Asbjørnsen var på Børke julen 1838. Tidlig en søndags morgen i juli 1842 finner vi ham igjen i Sørum hos sine venner der, glad som en fugl over å ha rystet av seg byens støv – på veg til dal og fjell. Det kan ikke være minste tvil om at han den natten hadde ligget hos sine gode venner på Børke. Dit er det en passende dagsmarsj fra Oslo, midtvegs til Eidsvold som var neste dags mål.

Mange av Romerikes bondegårder har gammel tradisjon å vise til. Det har også Kari Børkes gamle gård. Dens saga tar til alt i kongene Sverres og Magnus Lagabøters dager. Den kan også vise til to diplomer fra tida omkring ”svartedauden”, der en får særs verdifulle opplysninger om gården. Lensmannsgård var den i 1500-tallet, og etter den tid er dens saga vel kjent. Karis ætt har sittet der fra først i 1600-tallet – kanskje ennå før, og hennes etterkommere sitter der ennå den dag i dag. På denne gården rådde Kari. Der hadde forfedrenes hennes levd, slektledd etter slektledd. Fra ”Arilds tid” hadde forfedrene hennes hørt og sett mye, like fra den tid da heksene drev sitt renkespill, og da overtru var en inngrodd dogme blant folk. Kari hadde suget inn og

samlet i seg all mystikken om huldrer og nisser og underjordiske, slik de den gang forestilte seg disse overnaturlige vesener. At Kari kunne ha mye å fortelle Asbjørnsen både av huldreeventyr og annet er trulig nok. Mange av de eventyr og historier Asbjørnsen skrev ned på Romerike, har han vel for en stor del hentet nettopp i disse egner. I noen av de papirene Asbjørnsen har etterlatt seg, taler han mellom annet også om ”en af mine første Optegnelser fra Sørum Aar 1834 paa Gaarden Børke i Sørum (gamle Mors Historier ---)”. Et annet sted kaller han Kari ”Eventyrfortellersken gamle Mor Vestigaarden Børke”. Den samling på 12 sagn og folkeviser som han i april året etter sendte samleren presten Faye, tør nok for en del skyldes Kari Børke. Alt tyder på at han mente i henne å ha funnet litt av en kilde for sitt forskningsarbeid.

Søndagsturen i ”Huldreætt”

Kjennskapet til ættesambandet mellom Fjeldstad og Børke på den tid gir forklaring også på andre gåter. Det gjør det mulig å se Asbjørnsens vakre skildring av søndagsturen i ”Huldreætt” i den riktige natur-innrammingen. Denne turen som etter skildringen gikk fra Fjeldstad til Bjerke (i Sørum), med en fottur tilbake over ”aasen” (Heksebergåsen – i daglig tale kalt Heksebergfjellet), byr på så mange uoverensstemmelser mellom skildringen og naturforholdene her, at en lokalkjent absolutt ikke kjenner seg igjen. Alt står i avgjort motsetning til den skildringen Asbjørnsen gir av turen opp til ”aasen”. Navnet Bjerke er brukt uriktig for Børke, enten det skyldes feiltrykk, eller av annen grunn. Skrivemåten av navnene hadde stor likhet på den tid. I matriklen for 1838 er Børke skrevet Bjerke. Ved den slurvete håndskrift Asbjørnsen undertiden brukte, kan det lett tenkes at setteren kan ha tatt navnet for Bjerke. Det er jo et almindeligere og oftere forekommende navn enn Børke (Bjørke).

Under turen har det vært brukt båt på Gjermåa og Leira. Roturen har uten tvil gått Bjerke forbi, den har gått videre om lag en fjerding veg lengre søretter elva til Børke.

Der hadde Fjeldstadfolket slekt å gjeste, hva de ikke hadde på Bjerke – etter det en kjenner til. Og på Børke hadde jo Asbjørnsen mange gode venner fra huslærertida der. Leser en så den morgen-friske skildringen hans og tenker seg turen til åsen med utgang fra Børke, må en forbauses over den forbløffende likhet en finner igjen overalt mellom skildringen og omgivelsen der en vandrer. Alt kjenner en igjen på en prikk; der var lauvskauen – i mine gutteår god trosteskau, nå nydyrket mark -, så i jamn stigning oppover den lange, mørke Børkehagan, der huldra holdt til (!), og ved enden av hagan går en gjennom ”Engene” der de ”endnu kunde se Dugperlene paa Kløveren” (husmannsplassen Spelvold). Straks etter har en så ”Kongsvegen” de gikk over, og så bærer det med étt oppover den slake åsli. Det stemmer også utmerket at ”Landskapet forandrer helt karakter” nettopp her. Oppetter åssia har en her ”sval skog av furu og gran”, og så har en straks etter den vakre utsikten ”mellem Trætoppene mod Øierens blanke Flade”. Alt passer til minste detalj inn i den stemningsfulle skildringen Asbjørnsen gir. Med utgang fra Bjerke er det ikke mulig å finne et eneste likhetspunkt mellom skildring og omgivelser.

”Værtinden” og sønnen på gården som fulgte Asbjørnsen og følget hans opp til åsen, var uten tvil Kari Børke og sønnen Nils – Asbjørnsens tidligere elev. At mannen på gården ikke er nevnt, bestyrker en i at vertinnen var enke – at det nettopp er enken Kari og sønnen Nils en her har for seg.

Asbjørnsen nevner i et brev til Faye en ”Ole Gulbrandsen til Børke” som sang kjempeviser for ham. Ole var ganske ung og var bonde i østigar’n Børke – den andre Børkegården. Han var svigersønn til kårmannen der på gården, Haagen Torstensen Børke. Kari var i slekt også hit. Hun og Haagen var tremenninger, samme skyldskap som til Fjeldstad.

Asbjørnsen synes i det hele å ha holdt seg til de gamle bondeættene på Romerike, der han kunne vente å finne nedarvet tradisjon, sagn og eventyr.

Etter at foranstående var gått i trykken, kunne hr. statsadvokat Helge Refsum føye til dette en slektstradisjon, som det ville være synd ikke å få med her.

Statsadvokatens farmor Anne Marie Refsum i Sørums (1830-1918) kunne i sin tid fortelle at Asbjørnsen en dag hadde vært på gården Refsum. Der ble han mottatt på god gjestfri vis, som skikk var den gang på en storgård; men av de lekre sakene han fikk der, var nok den fine akevitten det beste. Av den tok han ganske godt for seg, er det sagt, og han smakte på de forskjellige akevittslag fra gårdens brenneri. Han var den dagen noe forkjølet, og som helsebot mot dette fikk han med seg, da han gikk, en buttel ”perkombrennevin”, som det ble kalt blant bønder (”perikumakevitt”). Denne morsomme, lille hendelsen passer ellers godt på hva Asbjørnsen også sjøl har fortalt fra turene sine. Statsadvokatens far, prost S.B. Refsum (1861-1930), kunne fortelle at han av eldre folk hadde hørt at Asbjørnsen hadde vært huslærer på Børke. Dette bekrefter på sett og vis at det var som *huslærer* han var på Børke i 1834. Alt i 1935 ble dette fortalt meg av statsadv. Refsum. Det var den gang ikke høve til å kontrollere denne overleveringen, og jeg ga derfor avkall på å ta den med i ”Børke-Ættens Saga”. Nå er derimot riktigheten av det bevist ved funnet av brevene fra Jørgen Moe og student Grøtting.

Mellom gårdene Refsum og Grinder var det den gang skyldskap, og en noe fjern forbindelse var det da også mellom Refsum og Børke. Dette tør kanskje være forklaringen på at Asbjørnsen på turene han gjorde mellom Grinder og Børke la veien innom Refsum.

Olaf Børke

Gjengitt fra Edda 1941, s. 77-80.

Spor i Sørums-landskapet

I forrige nummer av Sørumspeilet presenterte vi høringsutkastet til fylkesdelplan for kulturminner og kulturminner i Akershus 2007-2018. Vi lovet imidlertid å komme tilbake i dette nummeret med en orientering om hvilke føringer det ligger for Sørum i planen.

Det vil være naturlig at fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007-2018 også får konsekvenser for Sørum kommune. Først og fremst ved at det blir satt fortgang i utarbeiding av en kommunal kulturminneplan. Samtidig vil planens oppsummering av konkrete vurderinger og prioritering av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap også gi konkrete føringer til denne planen, selv om det understrekes at dette er *nasjonale* og *regionale* kulturminner, mens den enkelte kommune må finne fram til sine *lokale* kulturminner.

For Sørums del er utvalget basert på Grøntstruktur Romerike; Vilberg gård med vedtaksfredet hovedbygning og jordbrukslandskap med raviner, fredet Frogner middelalderkirke med omgivelser og listeført ny trekirke, fredet Sørum middelalderkirke med prestegard, Rånåsfoss kraftverk med "hageby" med boliger for ansatte, Blaker middelalderkirkested med Blaker skanse, gardstun, gravhauger, oldtidsveg, stasjon og jordbrukslandskap, Bingsfoss bru – Elvestad med strandområder langs Glomma og automatisk fredete helleristninger og sundsted. Bingen lenser, fløtingsanlegg i Glomma siden vassaga kom på 1500-tallet, Urskog-Hølandsbanen, fredet museumsbane og ikke minst kulturmiljøet fra Sørumsletta ned mot Glomma, som er et agrart kulturlandskap rikt på fornminner og med tilknytning til Sudreimsætta.

I tillegg har nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner nevnt to verneverdige objekter i Sørum. For det første Heksebergvegen bygget i 1903 og Rånåsfoss bru bygget i 1927. Vegvesenet har også i 1996 laget en rapport om Den øvre Fredrikshaldske kongeveg gjennom Sørum og Aurskog-Høland.

Kommentar:

Et riss av kulturhistorien i Akershus

Som et vedlegg til høringsutkastet til fylkesdelplanen for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus 2007-2018 fulgte et tekstutkast til en planlagt utgivelse. Blaker og Sørum historielag har gitt sine kommentarer til dette manuskriptet når det gjelder omtale av kulturminner i Sørum.

Blaker og Sørum historielag vil uttrykke sin glede over det initiativet Akershus fylkeskommune har tatt for å utvikle en fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer i Akershus. I våre kommentarer har vi konsentrert oss om tekstutkastet som er lagt ut til høring, og som konkret angår Sørum.

Middelalder 1030-1537

Dette avsnittet er svært arkeologi- og gjenstandsorientert. For oss i Sørum er det naturlig å trekke fram noe av det historiske materialet om Sudreim, som i en kort periode var Romerikes eneste baroni. Og de spennende historiene som er knyttet til ættas opprinnelse og avslutning.

Opphavet til Jon Ivarsson Raud på Sudreim kan vi la ligge, men han nevnes første gang som ridder i skriftlige kilder 1295. (Det blir antatt at han var sønn av en av kong Håkon Håkonssons sveithøvdinge, Ivar av Skedjuhof.)

Jon Ivarsson Raud hadde minst to barn, Haftor (Havtore) og Ragndid, gift med ridderen Torvald Toresson, sysselmann på Hjaltland (Shetland). Haftor giftet seg i 1302 med Agnes, kong Håkon 5. Håkonssons datter utenfor ekteskap. Etter tidas jus fikk deres avkom arverett til tronen. Og de fikk i hvert fall to sønner; Jon, gift med Birgitta Knutsdotter, og Sigurd, gift med Ingeborg Erlingsdotter (datter av drottseten Erling Vidkunsson).

Jon og Birgitta kom til Borregård i Østfold. Deres sønn Håkon Jonsson var på tale som norsk konge etter Olav Håkonssons død i 1387. Sigurd og Ingeborg overtok Sudreim. Gjennom Ingeborgs bror Bjarne, som døde under pesten i 1350, overtok

Sigurd også det store Giskegodset på Sunnmøre og i Romsdal. Da Erling Vidkunsson døde i 1355, arvet Sigurd og Ingeborg det store Bjarkøygodset i Nord-Norge etter ham. Etter dette var de blant de største godseierne i Norge. De bevarte Sudreim som sin setegård, men Sigurd Haftorsson var som en av de mektigste i landet sysselmann både på Romerike, på Opplanda og deretter i Bergen. Sigurd og Ingeborg hadde i hvert fall to barn, Agnes, som giftet seg med Jon Marteinsson, ble boende på Sudreim, og Håkon, som giftet seg med Sigrid Erlandsdotter, overtok Giske- og Bjarkøygodset. Agnes og Jon, som kom fra Värmland, fikk fire barn: Sigurd, Magnus, Katarina og Ingeborg. Magnus døde barnløs før 1409.

Sigurd Jonsson giftet seg med grevedattera Filippa Hansdotter Eberstein fra Pommeren. Sigurd regnes som en av Norges rikeste menn i første halvdel av 1400-tallet. Han fikk også etter hvert flere ledende ombud i det norske styresettet, først som medlem av det norske riksrådet i 1434, deretter som stattholder i Norge 1449. Mange ønsket seg i 1449 en ætling av den gamle norske Hårfagre-ætta på tronen. Sigurd Jonsson var den fremste representanten for denne da Kristoffer av Bayern døde i 1448. Men i stedet ble den første oldenborgeren, Kristian 1., valgt til norsk konge.

Bedring av fløtningsveiene

Det er riktig at det i 1861 ble bygd et tømmer-sorteringsanlegg i Fet, men sortering av tømmeret før det skulle ut i Øyeren, hadde da i flere hundre år vært foretatt ved Bingen lense i Sørumsand. Byggingen av jernbanebrua ved Fetsund medførte at sorteringen måtte skje nedenfor brua fordi man ellers fryktet skader på brukarene. Det er grunnen til at sorteringsanlegget for Christiania Tømmerdirection i 1861 ble flyttet til Fet, hvor det ble bygget ny bestyrerbolig og etter hvert det sorteringsanlegget vi kjenner fra muséet i dag. Bingen lense ble opprettholdt som stoppeanlegg

(atthaldslense) for tømmeret. Her ble passende mengder tømmer ”stroppet” og sendt kontrollert til Fet for sortering.

Kongsvingerbanen

Det er litt upresist at det var to stasjoner langs Kongsvingerbanen i Sørumsand i 1862. Ved åpning av Kongsvingerbanen i 1862 var det bare en stasjon i Sørumsand: Blaker. Der Sørumsand stasjon nå ligger, var det et ubetjent stoppested; Kuserud. Først da Urskog-Hølandsbanen ble forlenget til Sørumsand i 1903, ble det også bygget stasjon her. Da anleggsarbeidet startet på Rånåsfoss i 1918 ble det også bygget stasjon her.

Bilens og boligens landskap

I tillegg til den private bilbruken, vil vi gjerne slå et slag for den kollektive biltrafikken i Akershus. Verdt å nevne er her pioneren Ole Hertenberg Bjerke, som bodde på Hvalsødegården i Frogner (Sørumsand). Garden ble skysstasjon fra 1920-åra. Men han stiftet også på 1920-tallet Bjerkes rutebilselskap, som senere ble fusjonert med Romerikes bilruter. Han overførte altså skyssvirksomheten fra hestekraft til motorisert kraft. Litteratur: Kristian Lieungh: Minner fra Frogner, 2002.

Statlige skoler i landlige omgivelser

Her bør også Statens lærerskole i forming på Blaker nevnes. Litteratur: Georg Brochmann: Blaker, Skansen og Skolen, ny og forøket utgave 2004.

Viktige sundsteder på Romerike

Her savner vi både saklig (størrelse og betydning) og lokalpatriotisk Blakersund på Den Fredrikshaldske Kongeveg.

Rånåsfoss i Sørumsand

I forbindelse med at anleggsarbeidene ved Rånåsfoss startet i 1918, ble det bygd en egen stasjon på Rånåsfoss. Når det i teksten står ”Nær Blaker stasjon på Kongsvingerbanen ble det bygd boliger for de ansatte”, er dette feil. Skal være ”Når Rånåsfoss stasjon osv.” For så vidt kunne ”I tilknytning

til kraftverket på Rånåsfoss osv.” vært dekkende. Men det er nesten ei mil til Blaker stasjon.

Så var det avsnittet som som beskriver funksjonærboligene: ”På en høyde litt vekk fra de andre boligene, ble direktørboligen lagt” Det er riktig at direktørboligen ligger et godt stykke unna de andre boligene i det området som nå er regulert for bevaring, men å si at direktørboligen ligger ”på en høyde” vil gi liten mening til dem som bor i området. Samtlige funksjonærboliger ligger høyere enn direktørboligen. Den ligger nærmest kraftverket og jernbanen, og funksjonærboligene, som for det meste er vertikaldelte tomannsboliger, ligger i skråningen og på sletta ovenfor direktørboligen.

Om det nyeste kraftanlegget på Rånåsfoss heter det: ”Rånåsfoss kraftverk fikk i 1983 et påbygg, tegnet av arkitekt Knut Neergaard. Det er kalt Rånåsfoss II og ligger beskjedent plassert ved siden av det gamle kraftverket.” Kanskje ikke helt feil dette heller. Men det ville være en tydeligere markering av beliggenheten at det gamle kraftverket ligger på østsida av Glomma (i tidligere Blaker kommune), mens Rånåsfoss II ligger på vestsida av den 12 meter høye demningen (i tidligere Sørums kommuner). Ellers er det riktig at den gamle kraftstasjonen i nyklassisistisk stil uttrykker noe av stoltheten over den ”nye tids helter”, ingeniørene. Bygningen kan minne om en kirke/et tempel for teknologien. Rånåsfoss II på den andre sida av Glomma er ren og beskjeden funksjonalistisk. Det hører likevel med til historien at den ene turbinen på vestsida har en årsmiddelproduksjon på 285 GWh (gigawattimer), mens de seks eldre turbinene på østsida samlet har en årsmiddelproduksjon på 230 GWh.

Styret i Blaker og Sørums historielag

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 51: Blindtarmen

Far hadde en søster som ble operert for blindtarmbetennelse da hun var 13 år. Hun døde riktignok, men det var det utenfor-liggende forhold som var årsak til. Etter operasjonen den gang fikk pasienten bare noen teskjeer vann for å fukte leppene det første døgnet. Det ble jo brukt full narkose under operasjonen. Dette framkalte kvalme og brekninger etter at pasienten kom til bevissthet etter bedøvelsen. Det var bare grønne magesaften som kom opp i munnen, og dette resulterte i en helt desperat tørst. Slik var det også med min tante den gang. I ren desperat tilstand av tørste gjorde hun det verste hun kunne gjøre, hun drakk av det urene vannet i blomsterglasset. Det resulterte i en uheldig betennelse som førte til døden.

Dette med blindtarmbetennelse later til å være arvelig i vår familie. Alle mine fire eldre søsken fikk akutt blindtarmbetennelse i konfirmasjonsalderen, og det var ingen spøk den gang. Etter at lege var budsendt og diagnosen stilt, var det å ta hest og vogn og fortst mulig å kjøre av sted for å hente en flettet sykekurv til å transportere pasienten i. Hvor den sykekurven var plassert, kan jeg ikke huske. Det fantes jo ingen sykebil den gang.

Så var det å få pasienten opp i sykekurven, sette den forsiktig på fjærvogna og kjøre til stasjonen. Det var å riste seg dit på hullete pukkesteinvei, og det var nok ikke mye behagelig for den som hadde sterke smerter. Så var det transporten med toget, da, det var heller ikke bestandig så enkelt. Det var særlig da min bror ble syk og skulle sendes at det var store problemer. Han var forferdelig syk. Blindtarmen sprakk, og det er jo svært kritisk, særlig den gang med så tungvinte og dårlige kommunikasjoner.

Jeg kan så vidt huske dette, og at det var om kvelden. Det var ikke ofte at det gikk tog den gang. Den eneste mulighet for å få fraktet han til Kristiania var med dag-hurtigtoget fra Trondheim, som normalt naturligvis ikke

stoppet på Frogner. Etter mye parlamentering med stasjonsmester Strøm, som igjen måtte henvende seg til ”høyere makter”, ble hurtigtoget virkelig stoppet. Det reddet livet til min bror. Kurven han lå i ble satt inn på reisegodsvogna, og til Kristiania og Rikshospitalet bar det. Da han kom dit, ble han operert øyeblikkelig, og det gikk bra selv om det bare var så vidt.

Selv fikk jeg fjernet blindtarmen da jeg var 14 år, men det var under ganske andre og farefrie forhold. Jeg hadde heller aldri smerter der, men fra jeg var barn var jeg veldig mye plaget av kvalme. Når vi satt og spiste, kunne jeg plutselig bli så kvalm at jeg måtte gå fra bordet og ut på gårdsplassen. Det å kaste opp er jo svært ubehagelig, men det var svært sjelden at det kom så langt. I timene på skolen kunne jeg sitte og være så kvalm at jeg var mer enn ille ute. Jeg håpet bare at timen snart skulle være slutt og at jeg skulle slippe å kaste opp. Når jeg la meg om kvelden, kunne jeg føle meg helt bra, men etter å ha ligget en liten stund, kunne kvalmen likevel plutselig komme. Det var virkelig plagsomt, og ved siden av plagene ble jeg også svært tynn og avkreftef.

Slik kunne det jo ikke fortsette framover. Vi kontaktet lege, og han anbefalte at jeg burde få fjernet blindtarmen. Dette ble gjort på Stensby sykehus i Eidsvoll. Operasjonen foregikk på den gammeldagse måten med full narkose, og det var ikke mye behagelig å våkne opp igjen etter den. Jeg glemmer aldri den forferdelige tørsten som fulgte etterpå. Da tenkte jeg på tante Anna og forstod hennes reaksjon da hun drakk av blomsterglasset som stod på nattbordet hennes. Det samme hadde jeg heldigvis ikke anledning til, men jeg husker at tankene gikk til vannspringen på kjøkkenet hjemme. Det var ikke mulig å forstå at jeg ikke stod der hele dagen og drakk vann, for det måtte jo ha vært både godt og lurt. Ja, så tørst går det altså an å bli når en ligger og brekker opp grønn magesaft på tom mage.

En blindtarmoperasjon i dag er jo ikke regnet for noen ting, og pasienten må vel opp av senga dagen etter. Når jeg tenker på hvordan det var da jeg ble operert, er det grunn til å dra på ”smilebåndet”. Jeg lå på en liten stue sammen med en gammel mann. Fra senga der jeg lå hadde jeg fin utsikt oppover

skoglia mot Mistberget. Etter som dagene gikk, ble jeg jo kjent med de forskjellige rytmene på sykehuset, og jeg visste når pleierskene kom innom sykestua. Utpå kvelden ei uke etter operasjonen følte jeg meg veldig bra, og lå vel i grunnen og kjedet meg. Jeg hadde selvfølgelig veldig lyst til å stå opp, noe som jeg ikke hadde fått lov til inntil da. Så ble fristelsen for stor. Jeg lurte meg opp og gikk de to – tre skrittene det var bort til vinduet, stod der et lite øyeblikk og gikk og la meg igjen uten at noen merket det. I elleve dager måtte jeg være på sykehuset, og da først fikk jeg lov til å spise normalt. Før jeg reiste hjem fortalte jeg søstrene, som jeg kjente godt, hva jeg hadde gjort. Da ble de helt forskrekket og syntes visst det var rart at jeg hadde levd over den store ”uforsiktigheten” som jeg hadde funnet på.

Jeg må ikke glemme å fortelle at etter at blindtarmen ble fjernet, ble jeg som ”et helt annet menneske”, som det heter. Jeg ble fullstendig kvitt den vemmelige kvalmen, og det var en stor lettelse.

Kristian Lieungh

Markér olsok på Vølneberg!

Søndag 29. juli klokka 19.00 arrangerer Sørums Bygdekvinneforening og Blaker og Sørums historielag olsoksamling på Vølneberg skole. Grillen er varm fra klokka 18.00, så ta med deg stoler, bord og grillmat og kom til Vølneberg skole.

Vevstua, linpresseriet, gamleskolen og redskapssamlinga vil være åpne for nysgjerrige besøkende. Kaffe, kringle og grillmat kan kjøpes.

Svein Sandnes vil fortelle om olsoktradisjonens opprinnelse. Og ca. klokka 20.00 kommer sokneprest John Olav Stokstad Larsen.

Dersom det blir regnvær, vil arrangementet finne sted i nyskolen på Vølneberg. **Trygve Sæther**

Kjenn din bygd-bussturen

Markér allerede nå i kalenderen at lørdag 8. september klokka 11.00 starter den tradisjonelle bussturen fra biblioteket på Sørumsand med Leif Mathisen som guide. Turen tar 5 timer og koster 100 kroner med

innlagt kaffepause. Påmelding skjer til Kulturkontoret på telefon 63825358 innen torsdag 7. september.

Ut på tur – aldri sur

Styret i historielaget har med god hjelp av Leif Mathisen lagt opp turprogrammet for 2007:

Første tur: Vestby på Sørumsand

Torsdag 24. mai klokka 18.30. Frammøte ved den nye parkeringsplassen i Rebakkgrova på Sørumsand. Vi rusler med Leif Mathisen som guide oppover den utvidete Vestbyvegen. Her ser vi på de nye utbyggingsområdene på Vestby, gamle husmannsplasser, en gammel skibakke, brakke for tømmerfløtere, smie og stranda mot Glomma.

Andre tur: Valsmoen/Bingen

Torsdag 14. juni klokka 18.30. Frammøte ved parkeringsplassen ved Bingsfossen. Turen går om Valsbråten, Bingen, Bingsund, Lushammeren og tilbake til Bingsfoss. Vi vil gå på oldtidsveger på Valsmoen, se på det restaurerte kornmagasinet på Vest-Bingen, passere sundstedet, se på helleristninger på Bingsfosstranda, en konglomeratstein, plassen for gammel sag og kvern, flere gamle husmannsplasser og til slutt kraftanlegget ved Bingsfoss.

Tredje tur: Til Hærfangkjerka

Lørdag 18. august klokka 10.30. Frammøte ved biblioteket på Sørumsand. Vi fyller opp bilene og kjører til Skjatvedt i Fet. (Kjør til Fet, ta riksveg 22 sørover og til venstre riksveg 169 mot Løken.) Fra Skjatvedt tar vi skogsbilvegen til endesnuplass, og går deretter på sti til Hærfangkjerka, den 15 meter høye steinblokka på grensa mellom Sørum og Aurskog-Høland. Trenger du bilskyss, kontakt Leif Mathisen på telefon 63 82 41 75.

Kjenn din bygd-bussturen

Lørdag 8. september klokka 11.00. Frammøte ved biblioteket på Sørumsand. En tur gjennom store deler av Sørum hvor Leif

Mathisen viser oss både gamle kulturminner og nye byggefelt.

Sørum i 1743 (11)

Vi vil i Sørum-Speilet trykke de mest relevante svarene fra den undersøkelsen Danske Kanselli i 1743 sendte ut til embetsmenn i Danmark-Norge. I dette nummer er det spørsmål 23, 24 og 25 som blir besvart.

23. paa alle saugbruge, hvad stæds de ere beliggende, og hvor meget derpaa kand forarbejdes?

På dette spørsmål har stiftamtmand Fredrik Otto von Rapp forgjeves forsøkt å finne svar: ”Om denes postes opfyldelse har jeg gjort mig ald umage, men tilfulde er jeg icke bleven underretted om alle saugbruge og deres beliggende, hvilket jeg icke eragter nødig at opholde denne indberetning effter, for samme at faae indhented, besynderlig det er een ting som hos Generalforstamed paa første ordre kand uden møye fuldbyrdes, da de derom med fliid fra wedkommende ere gifne effterretning.”

Lagmann Vogt henviser igjen til andre kilder for informasjon:

”Herom kand best erfahres af Generalforstamtet. Thi som et nyt saugreglement er forfatted og nye sauge oprætted, og det nye saugreglementet icke er i particulair folckes hænder, kand ieg derom ingen effterrætning give.”

Soren skriver Lembach på Nedre Romerike følger lagmannens eksempel:

”Derom kand fogden den tilforladeligste under[ret]ning, som med saugmandtaller ere forsiuned.”

Sogneprest Abelsted i Sørum svarer:

”Udj Bingsfossen i Glommen er 2de sauger av 30000de bords qvantum og udj Rømoen imellem de 2de gaarder Norum og Miønerud 2 sauger af 10800 bords qvantum, men, som mig er sagt, skal de ofteste icke kunde skiære deris qvantum, formedelst undertiden for meged undertiden for lidet vand.”

Sogneprest Lange i Aurskog svarer:

”Saugbrugerne ere 5, som kaldes af gaardene, hvorved de ere beliggende, saasom

- 1) Toreid saug, hvorpaa er qvantum af bord 2400
  - 2) Krogstad saug, hvorpaa er qvantum 1400
  - 3) Huusebye saug, hvorpaa qvantum er 4000
  - 4) og 5) tvende Fossauger, hvorpaa er qvantum 9000
- desforuden tvende bygdesauger
1. Loxoug og Aasnæs
  2. Nordre Berger og Aamodt, paa hvilke skiæres til huusfornødenhed.”

24. paa de største fosser, og hvad synderligt er ved de vigtigste.

Etter noen generelle innledende bemerkninger gjengir vi det stiftsamtmann Fredrik Otto von Rapp skriver om Nedre Romerike fogderi: ”J dette amt er mangfoldige stoere og smaa fosser, men ved de fleeste af dem er indtet besynderligt og merckværdigt uden hvad sauger der i saadanne fosse kand være opsatte.

Det kaldes een fos hvor wandet ved et smalt udløb har sin udrast imellem 2de fælde, hvilchet giver een større og mindre susen ligesom fossen og wandets fald er større og mindre.

(...)

I Nedre Rommeriges fogderie er atter een fos kaldes Rønaasfossen i Glommen elf, ½ miil søndenfor er Bingsfossen hvor nedenfor er lagt bings eller stoerlensen som jndeholder de sougbrugendes tømmer.”

På dette spørsmål har lagmann Peter Vogt et svar rede som er interessant også for oss i Sørum:

”Dend største foss i mit allernaadigste anfortroede laugdømme er Bingsfossen i Sørum sogn i Nedre Rommerigetz fogderje, hvorunder Bingens lendse er lagt, der samler aldt det saugtømmer, master etc. som til Christiania og Frederichstads saugbruge behøves.”

Sorenskriver Lambach nevner også blant annet Rånåsfossen og Bingsfossen:

”Imellem Sørum paa den westre og Blacher annex til Urskoug paa den østre findes een maadelig foss i elven Glommen, Ronnaasfoss

kaldet, halv miil, syndenfor / er Bings \ fossen, hvor needenfor er lagt Bings- eller Stoerlensen, som indeholder de saugbrugendes tømmer, 4te miil fra Bingsfossen søreffter Glommen elv jgiennem Øyeren findes den fatale Morchsfossen tilhørende Trøgstad paa en østre og Spydeberg sogn paa den westre kant, samme Morchsfossen gjør formedelst sit smale swelg den overmaade store elvewext til aarlig ubodelig skade for dens andgrentzende beboere”

Sogneprest Abelsted svarer slik:

”Fosser er her alleene den nyelig omtalte ved Bingen, som icke er af de største, om hvilcken indted besynderlig er at sige.”

Sogneprest Lange svarer slik:

”Udi Glumaaen ere tvende fosser, ej af de største, den eene Raanaasfos, som skiller Blakier fra Næs sogn, den anden nedenfor Bingsfos, som skiller Blakier fra Sørum, og imellem begge er omtrent ½ fierding, og herigiennem gaaer det tømmer og de master, som komme fra Oplandene, og samles udi Bingens lentzefæste.”

25. Item paa alle søer, store og smaae, om og hvilke ere fiskerige, hvor meget og af hvad slags fisk.

Stiftamtmann Fredrik Otto von Rapp har på dette spørsmålet innhentet informasjon fra det enkelte prestegjeld. Aurskog og Sørum er her ikke med blant disse, så vi nøyer oss med å gjengi en kort innledning:

”Den største og betydeligste søe af de færske søer i dette amt, ja i heele Norge er Miøsen hvorom i den 22de post er meldet noget, og som indtet er tilbake at skrive om de salte søer hvorom effter de foregaaende posters anledning er skreven alt hvis skrives kand, saa staar nu allene tilbage at forklare de smaa ferske søer som her i amted ere følgende.”

Lagmann Peter Vogt svarer:

”I laugdømmets district ere mange ferske søer tilfældz hvis nafne præsterne og lensmændene j hvert sogn best kand give underrætning om, ellers mig bekiendt, er Lillemiøssen i Wangs gjeld i Walders, Slidrefiorden i Sliri sogn sammesteds, Randsfiorden paa Hadeland,

Sperdillen jmellem Ringeriged nordvæst op til Walders, Holtzfiorden fra Lier paa Ringeriged, et støcke af sønderste ende af Stoere Miøssen fra Feiringen af som sorterer under Edswold sogn ned til Minde og videre til Edzwoldbacken, hvor dend falder du i elfven Wormen, som wed Næss kiercke støder sammen med Glommen, gaar siden ud til sammen over Bingsfossen, derfra i stoere vand Øyeren i Feet og Enebach sogn, som har sin udrindelse over Morchsfossen ig need igiennem Smaa lehnene til Sarpsfossen, hvorfra dend falder du j søen ved Fridrichsatad.

Sorenskriver Lembach i Nedre Romerike sorenskriveri svarer slik:
”Er besvaret under 22. qvestion. Her findes well adskillige fiskewand, men fiskeriet iche af den betydning, at det kand belønne de gjørende bekostninger og arbeyde.”

På dette og de neste spørgsmålene svarer sogneprest Abelsted i Sørum:
”Søer, fiskevær merckværdige kilder er her ingen.”

Sogneprest Lange i Aurskog gir imidlertid på dette spørgsmål et av sine mest utfyllende svar, og vi gjengir det i sin helhet selv om den største del av svaret gjelder sjøer utenfor Blaker:

”De fornemmeste søer og kiærne ere disse: paa Mangenfield, nord- og sør-Mangsøerne, som løber i hinanden ved eet lidet sund, kaldes Ormesund, hvor paa begge sider er een odde, og kommer deels øst fra een maadelig elv i Eidskoug, kaldet Haveraaen, den igeien fra Havsøen, hvorigiennem tømmer nordenfra flødes, deels fra norden baade fra Elgsund /: som har sit navn deraf, at naar elsdyret forðum blev jaget, haver det derover svømmet og salveret sig :/ som hører til Næs sogn, saa og fra Steenskiernet udi Ovlien skoug, og saa falder den i Øisøen, hvilken løber ind i Sverrig.

Udi Haneborg skoug er een liden søe, heder Opsøe, hvilken tilligemed Busaaskiernet i Nordbye skoug, gaer ud i Børtten, hvilken een halv miil løber du i Birkelangen til Høeland.

Til Hougrim tilfelles med nogle gaarder i Høeland, Kielle og Nordre Eid hører Bredsøen, som er 3-kantet, og gaer saa forbie Aamot og Sæter paa Sidtzskoug, og i øst falder udi Sitten, en søe 2 miile lang.

Udi Kiøldskoug er Eidsøe, som kommer fra Fløelangen i Næs sogn, og gaer du i Fløesund og søe, hvilken siden gjør en aae, som gaer forbie Aasnæs, Berger, Loxoug, Aamodt, Bogstad, Waaler og Nordbye, og falder du i Børtten.

Til Ulvigen, Haretoen, og Sletner tilfelles med de gaarder i Næs sogn Brouter, Foldvald, Stahu, Smedsbodding og Klosbodding hører Treesøen, som er 3de smaae søer, hvoraf den første kaldes Kalven, den 2^{den} Koen, den 3^{die} Oxen, og som falder i hinanden.

Til Sletner og Grødlie tilfelles med Huuser i Næs sogn hører eet lidet Kiern, Høgetiernet.

Til Hofstad og Præstegaarden med Long udi Høeland hører Tevsøen, som kommer fra Kaarskiernet, Halvorsrud, Toverud og deels Hogstad tilhørende, som og Burhold og Skamoe i Høeland, igiennem myrer, og saa falder udi Tveraaen, og gjør een liden bæk, indtil samles i den aae, som før er meldt at gaae du i Børtten.

Til Præstegaarden med Long udi Høeland hører Tevsøen, som kommer fra Kaarskiernet, Halvorsrud, Toverud og deels Hogstad tilhørende, som og Burhold og Skamoe i Høeland, igiennem myrer, og saa falder udi Tveraaen, og gjør een liden bæk, indtil samles i den aae, som før er meldt at gaae du i Børtten.

Til Præstegaarden, Lomsnæs, Tonsberg felles med Halebek i Høeland hører til Tunsøen, som gaer du i Høeland.

Til Wiggenæs felles med Midskoug i Feet som hører eet kiern, som gaardene skiødner, kaldet Helskiernet, som er 3 effter hinanden, som forbie smale isthmos løber i hinanden.

Til Morkgaardene og Krogstad felles med Skiadtved, Tanerud, Ramstad, Falla i Feet gaer Torskekiernet, som falder i Mygsøen udi Feet.

Udi Wiggenæs / skoug \ ligger een liden søe, Jaersøen.

Til Vest Mork, Krogstad, Søndre Fossum, og Holter i Feet, saa og Lystad i

Sørum sogne, gaaer tilfelles Wahrsøen, som falder du i Wahraen i Feet.

Udi disse søer og kiern findes fiske i almindelighed: øret, giedde, aborre, mort, haar, desuden i besynderlighed i Børtten brasen, og smaaesild, kaldet vemme /: liig den, som falder i Nordlandene, og Grønland, og kaldes lodde :/ i Nordbyekiernet, rødefierding, i Fløen lage og siig, samme og i Mangsøen, men alt kun gandske maadeligt, alleene til een hielp i huuset.

Til lagen at fange bruges om vinteren en stang med kroger og madding sat ned igiennem iisen, og til madding, naar intet andet haves, søges een mark udi g[amle] tørre fyrretræe, som hakkespeden haver tilforn søgt og gjort adgang til, men til anden fiskefangst foruden de ordinaire reedskab af vaad, garn, ruuse, snøre etc. bruges eet, kaldet teenen, og bestaaer af 3de runde giorder, een mindre end den anden, som sammenbindes med viddieriis, opfyldes med hva er til madding, om ej andet, da med lov og riis, og saa nedsiunkes udi smaae viiger af søen, at ligge plat ned, opholdes og opdrages med eet toug eller andet ved eet tværstykke og knub, som flyder, og viiser, hvor den er lagt.

Udi samme søer bruges mest flaader og smaae pramme, men desuden i Mangsøen eegenue, som er een heel tyk fyrrestok, udhuulet og rund under som een nue eller deignetrue, med vinger af bord paa begge sider, at ej skal omvelte, er og farlig at bruge i storm. I saadan een haver jeg eengang selvfierte sat over eet sund, og forestillede mig dette fartøy, som Virgilus lib: 1 Georg: V: 136 beskriver det, naar han taler om den tiid, som fulgte paa den gyldne tiid: Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas. [Da først merket (opplevde) elvene de uthulte oretresbåtene (Vergil, Georgica, bok 1, vers 136 – dikt om landbruk i fire bøker)].”

Lokalhistorie i Notaravisen

Fredrik Lindstrøm har sendt oss et utklipp fra Notaravisen for 13. april:

”Sørumsand er et fantastisk sted å bo. På 1500-tallet ville en søkkrik norsk/svensk jordeier gjøre stedet til Norges hovedstad – det skulle tatt seg ut!”

Det er sannelig mange innfallsvinkler for den som vil selge boliger! Denne gang er det et hus i Rødstrupeåsen 9 som skal selges.

Akershus fylkes veghistorie Blaker og Sørum, del 5

I 1954 utkom Akershus fylkes veghistorie ført i pennen av ingeniør J. Gjærum. Vi startet gjengivelsen av de delene av denne veghistorien som har mest interesse for Sørum i Sørum-Speilet nr. 5/2006. Del 1 og 2 handlet om vegnettet i Blaker, som var egen kommune da boka ble skrevet. De foregående artikler handlet om Trondheimsvegen og Haldenvegen gjennom Sørum. Vi fortsetter her med vegnettet rundt Sørumsand.

Sørumsand – Bingfos – Val

Som nevnt under ”Haldenvegen” drøftet amtsformannskapet i 1878 de foreliggende planer om å bygge en bru over Glomma ved eller i nærheten av Blaker sund. I brev til Indredepartementet av 3. mai 1882 framholder vegdirektøren at det i sin tid antakelig ville bli bygget både ny veg Blaker – Fetsund og bru over Glomma.

Etter bygging av Hølandsbanen omkring 1900 viste det seg å være av interesse å føre trafikken for en del av Sørum over til Sørumsand jernbanestasjon.

I fylkets vegplan av 1908 for statsveganlegg var bl.a. Ålgård – Bingsfoss – Sørumsand medtatt i første byggeperiode.

Etter forhandling med de interesserte ble det av vegvesenet den 22. juni 1918 framlagt plan og overslag for veg og bruanlegg fra Sørumsand stasjon over Bingsfoss til den Fredrikshaldske hovedveg ved Val med samlet lengde av 3570 m. Det var flere alternativer med hensyn til brusted og konstruksjon av brua.

Den opprinnelige plan var å legge bruovergangen på Bingsfoss damkrone, en dam som A/S Christiania Stålverk i sin tid hadde planer om. Det var også et prosjekt med fagverk av stål med 2 spenn på 72 og 63 meter for hovedtilløpet med pillar.

Ved den reviderte plan for bruanlegget ble det valt å bygge brua over Bingsfossen som hengebru. Denne ble utført

i 1 spenn, 131 meter lang avstivet kabelhengebru med kabelpillarer av betong. Over sideløpet ble anvendt en 45 meters fagverksbru av stål.

De samlede omkostninger var beregnet til kr. 824000,- hvorav på bruanlegget kr. 639000,-.

Arbeidet ble iverksatt 16. juli 1921 og med sikte på fullførelse i 1927 gikk Sørums kommune med på å forskudte kr. 350000,- til hovedveganlegget for å få mest mulig forsering av anlegget. Forutsetningen var at fra den dag da brua og anlegget ble åpnet for trafikk, skulle Elvestad og Blaker sundsteder nedlegges. (Se disse sundsteder.)

Imidlertid ble det en besparelse på kr. 9400,- i forhold til overslaget. Derved var Sørums kommunes forskudd ved anleggets avslutning kr. 245000,- som var eliminert 1. juli 1930 med ordinære statsbevilgninger.

Anleggets offisielle åpning og avlevering ble foretatt 23. sept. 1927.

Omkostningene ble kr. 723000,- for en lengde av 3500 m.

Riksveg fra 1. juli 1928.

Sørumsand – Lystadmoen – Fet grense

Den gamle bygdeveg som ble rotelagt i 1826, gikk søndenfor den nåværende Sørumsand jernbanestasjon fra Blaker grense på østsiden av Sennerud forbi Gåsenakken, Østby øst for Lystad, videre forbi Mostuene til Kastet ved Fet grense. Vegen er oppgitt å være 6540 alen.

Den 25. mars 1874 besluttet Sørums og Aurskog formannskaper i et kombinert møte å søke om å få undersøkt en del vegprosjekter bl.a. omlegging av bygdevegen fra Blaker til Fetsund.

Forutsetningen fra herredstyrenes side var at vegen ble bygget som hovedveg og at den ble liggende slik at den gamle veg mellom Sørumsand og Blaker kunne nedlegges. Da den linje som i 1878 ble undersøkt, med utgangspunkt i Mostuene forbi Smushus, Ånerud fortsatte nordover og svinger under åspartiene noenlunde rett fra Skustadmoen i Blaker, ble liggende slik at

den gamle veg ikke kunne nedlegges, falt hovedvegprosjektet bort.

Sørums herred drøftet i møte 3. aug. 1900 spørsmålet om å få omlagt noen av de bratteste bakkene på vegen fra Sørumsand til Fet grense. Samtidig besluttet herredstyret å anmode amtsingeniøren om å undersøke bl.a. Sennerud- og Lystadbakkene og legge fram forslag for omlegging av disse vegpartier.

Amtsingeniøren meddeler 15. juli 1901 at omleggingen av Sennerudbakken er beregnet å koste kr. 2400,- for en lengde av 960 m. For øvrig var det forutsatt 4 m kjørebredde og en maksimalstigning 1:15 for disse prosjekter.

Saken forelå til behandling i herredstyrets møte 16. des. 1903 som besluttet å iverksette ovennevnte bakkeomlegginger og bevilget samtidig ved lån i Sørums Sparebank, til anleggets opparbeidelse.

Den 22. april 1904 oppnevnte herredstyret en vegkomité med fabrikkier C. Lomsnæs, gårdbrukerne Einar Lystad og Carl S. Lystad som medlemmer.

Ved anbud ble arbeidet overdradd til kontraktør Hans Mathisen Braaten for kr. 1100,- og kr. 3200,- henholdsvis for sennerud og Lystadbakkene.

Anleggene, som ble iversatt i juli 1904, ble besiktiget og godkjent 19. nov. 1906.

På foranledning av Sørums formannskap foretok amtsingeniøren i 1915 en undersøkelse av partiet fra Sørumsand til Østby skole. Lengden ble 970 m og omkostningene for utbedringen var beregnet til kr. 8700,-.

Til omlegging av partiet Sørumsand – Østby skole besluttet herredstyret i møte 22. nov. 1919 å bevilge de nødvendige midler. Omkostningene var da beregnet til kr. 31300,-.

Herredstyret søkte samtidig om fylkesbidrag til denne omlegging. Overingeniøren for vegvesenet anbefaler fylkesbidrag, idet han framholder at vegprosjektet danner et ledd av gjennomgangsvegen Fetsund – Sørumsand –

Blaker, og at det er stasjonsveg for Østby og Lystad krets i Sørums.

Fylkestinget bevilget i 1920 1/3 bidrag.

Imidlertid kom ikke dette utbedringsarbeid i gang før våren 1921. Sørums herredstyre besluttet 24. jan. 1921 å iverksette utbedringen av strekningen Sørumsand stasjon til Østby skole snarest mulig. Omkostningene var da anslått til kr. 50000,-.

Som vegkomité hadde herredstyret oppnevnt o.r.sakf. H. Bisgaard, gårdbrukerne O. Nafstad, Anton Sennerud og Ole Vestby.

Anlegget ble fullført i 1922. Omkostningene ble kr. 68829,-.

Riksveg fra 1. juli 1935.

Sørumsand stasjon – Kuskerud – Elvestad

Sørums herredstyre behandlet i møte 23. okt. 1871 en søknad fra 6 gårdbrukere på Sørumsand om å omlegge den rotelagte veg fra 1826 over Kuskerud eiendom samt en arm til plassen Kuskerud ved Glomma.

Herredstyret var enig i forslaget og anmodet amtsingeniøren om å foreta stikning og beregning. Men undersøkelsen av ovennevnte vegprosjekt ble først foretatt 29. mai 1878. Amtsingeniørens overslag var for de to alternativer kr. 524,50 og 332,- for en lengde av henholdsvis 612 og 350 alen.

Imidlertid ønsket herredstyret at vegen ble lagt mer etter den gamle vegen som hadde et stigningsforhold 1:3-4. Ny undersøkelse ble foretatt 26. mai 1880 og denne ble lagt til grunn for opparbeidelsen av veg til Glomma – senere Elvestad sundsted.

Arbeidet ble utført sommeren 1881.

Da Sørumsand fikk jernbanestasjon i 1892, ble trafikken over Elvestad sund noe større. Dette førte med seg at adkomstvegene på begge sider av Glomma fikk større betydning enn før.

Den 16. mai 1902 anmoder Sørums formannskap amtsingeniøren om å foreta de nødvendige undersøkelser for en utbedring av adkomstvegene på begge sider til

Elvestad sund. Resultatet, som forelå 29. sept. s.å. viser at omkostningene var beregnet til kr. 1500,- for en lengde av 210 m for østsiden. På vestsiden var utgiftene oppgitt å være kr. 2800,- for en lengde av 240 m.

Herredstyret besluttet 27. okt. 1902 å iverksette utbedringen på østsiden og samtidig bevilger kr. 1000,-.

Ved anbudsmøtet, som ble holdt 17. nov. s.å. fikk kontraktør Lars Pettersen planeringsarbeidet på østsiden for kr. 700,-. Utbedringsarbeidet på vestsiden ble samtidig overdradd til kontraktør Erik G. Sørums for kr. 1400,-.

Utbedringsarbeidet var ferdig 15. juli 1905.

Sørums formannskap søkte i nov. 1904 gjennom amtmannen om bidraget til adkomstvegene til Sørumsand stasjon og ferje ved Elvestad. Kommunens utlegg til å få i stand en god forbindelse fra distriktet og stasjonen, var et rimelig forlangende at Jernbanen overtok 1/3 part (av de samlede omkostninger kr. 3396,-) kr. 1130,-. Men søknaden ble av jernbanen avslått av hensyn til konsekvensene.

I 1915 ble også adkomstvegen fra Sørumsand stasjon til Elvestad ferjested undersøkt. Utbedringen av dette 450 m lange parti var beregnet å koste kr. 3000,-.

J. Gjærum

Dagens anbefaling

Vi er vel alle fortrolige med vignetten til fortellingen "Kværnsagn", der Peter Chr. Asbjørnsen står med fiskestanga i den venstre hånden, med jakka over den høye armen og skuer ut over Maridalsvannet og vi kan lese: "*Naar Verden gaar mig imod, og det undlader den sjælden at gjøre, naar dertil gives nogen anledning har jeg stedse fundet mig vel ved at anvende Friluft-*

*vandringe, som Dæmper for min Smule
Bekymring og Uro."*

Samlet utgjør årgangene en unik kilde til lokalhistorien i Blaker og Sørum.

**Send ditt bidrag til
SørumSpeilet !**

Vi tar imot både små og store lokalhistoriske betraktninger og minner. Vil du formidle dette muntlig, kommer vi gjerne for å få dine synspunkter ned på papiret.

Sørum-Speilet

Artikler fra Blaker og Sørum historielag
Redigeres av Svein Sandnes
Returadresse: Svein Sandnes, Eidsvegen 1,
1927 RÅNÅSFOSS

B

